

1/2.2 Rola pedagoga specjalnego w indywidualizowaniu pracy z uczniem oraz dostosowaniu wymagań edukacyjnych

Wszystko to, co związane jest z indywidualizacją pracy z uczniem i dostosowaniem wobec niego wymagań edukacyjnych, jest obowiązkiem nauczyciela wynikającym z następujących zapisów prawa:

- Artykuł 44c ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2022 r., poz. 2230), który brzmi następująco:
 1. Nauczyciel jest obowiązany indywidualizować pracę z uczniem na zajęciach edukacyjnych odpowiednio do potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia.
 2. Nauczyciel jest obowiązany dostosować wymagania edukacyjne, o których mowa w art. 44b ust. 8 pkt 1, do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia, w przypadkach określonych w przepisach wydanych na podstawie art. 44zb rozporządzenia w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów w szkołach publicznych.
- § 2 rozporządzenia MEN z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych (Dz. U. z 2023 r., poz. 1710), który wskazuje, że: wymagania edukacyjne (...) dostosowuje się do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia:
 - 1) posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego – na podstawie tego orzeczenia oraz ustaleń zawartych w indywidualnym programie edukacyjno-terapeutycznym, o którym mowa w art. 127 ust. 3 ustawy Prawo oświatowe,
 - 2) posiadającego orzeczenie o potrzebie indywidualnego nauczania – na podstawie tego orzeczenia,
 - 3) posiadającego opinię poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej, o specyficznych trudnościach w uczeniu się lub inną opinię poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej, wskazującą na potrzebę takiego dostosowania – na podstawie tej opinii,
 - 4) nieposiadającego orzeczenia lub opinii wymienionych w pkt 1–3, który jest objęty pomocą psychologiczno-pedagogiczną w szkole – na podstawie rozpoznania indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz indywidualnych możliwości psychofizycznych ucznia, dokonanego

przez nauczycieli i specjalistów, o którym mowa w przepisach wydanych na podstawie art. 47 ust. 1 pkt 5 ustawy Prawo oświatowe,

- 5) posiadającego opinię lekarza o ograniczonych możliwościach wykonywania przez ucznia określonych ćwiczeń fizycznych na zajęciach wychowania fizycznego – na podstawie tej opinii.

WAŻNE!

Obowiązek indywidualizacji pracy z uczniem oraz dostosowania wymagań edukacyjnych wobec ucznia w tych pięciu przypadkach dotyczy wszystkich nauczycieli przedmiotowych.

O tym warto pamiętać

• **Czym jest indywidualizacja pracy z uczniem?**

Od szkoły wymaga się, by każdy uczeń był traktowany indywidualnie, z uwzględnieniem jego zasobów i potrzeb, które w efekcie różnicują uczniów między sobą. Indywidualizacja jest więc sposobem takiego organizowania nauczania, w którym nauczyciel uwzględnia występowanie tych różnic, co jest niezbędne, by poszczególnym uczniom zapewnić stymulację rozwoju na miarę ich możliwości i potrzeb. W myśl obowiązujących przepisów indywidualizacją obejmuje się szczególnie tych uczniów, u których rozpoznano lub zdiagnozowano specjalne potrzeby edukacyjne. Nauczyciel, który ma stosować indywidualizację, musi przede wszystkim poznać cechy i właściwości uczniów, które wyznaczają ich możliwości, określają sposób uczenia się – bez tego indywidualizacja jest niemożliwa.

Nauczyciel musi też zdawać sobie sprawę z następujących kwestii:

- Kształcenie zindywidualizowane jest strategią ukierunkowaną na pojedynczego ucznia, co oznacza, że każdy uczeń pracuje z osobna, choć obok mogą pracować inni uczniowie.
- Indywidualizacja pracy z uczniem ograniczona jest celami i wymaganiami opisanymi w podstawie programowej kształcenia ogólnego oraz systemem klasowo-lekcyjnym.
- Indywidualizacja pracy z uczniem przejawia się dostosowaniem wymagań edukacyjnych na każdym zajęciu prowadzonym przez każdego nauczyciela oraz dostosowaniem warunków przeprowadzania sprawdzianu i egzaminu zewnętrznego do potrzeb i możliwości ucznia, któremu takie dostosowanie przysługuje zgodnie z wytycznymi Centralnej Komisji Egzaminacyjnej, ogłaszanymi corocznie.

- Istotą i celem indywidualizacji jest zatem:
 - sprzyjanie rozwojowi każdego ucznia i na każdym etapie edukacyjnym,
 - kształcenie zmierzające do niwelowania niekorzystnych różnic między uczniami,
 - pobudzanie uczniów do twórczego działania,
 - mobilizowanie do efektywniejszej pracy,
 - podążanie za zmianami.

Strategia indywidualizacji procesu nauczania i wychowania nie jest przejawem żadnej oświatowej mody, lecz wynika z konieczności wyrównywania dzieciom i młodzieży szans edukacyjnych. Zakłada rezygnację nauczyciela z dotychczasowych przyzwyczajęń i rutynowych oddziaływań, stawiając w zamian na jego profesjonalizm, dużą wiedzę psychologiczno-pedagogiczną i doskonałą znajomość swoich podopiecznych. Do tych uwarunkowań należą także stosowane przez nauczyciela: metody nauczania, środki dydaktyczne, formy organizacyjne, respektowany system zasad i reguł dydaktycznych oraz różne sposoby aktywizowania uczniów w procesie nauczania – uczenia się. Oczywiście powinny one być tak dobrane, aby dzieci o różnorodnych stylach uczenia się mogły odkryć i stosować te, które są dla nich najbardziej odpowiednie, łatwe i efektywne.

06

Indywidualizacja pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych w ramach zajęć obowiązkowych jest dla nauczycieli nadal trudnym zagadnieniem. Wielu zadaje sobie pytanie: Jak efektywnie indywidualizować pracę z uczniem lub kilkoma uczniami o specjalnych potrzebach edukacyjnych w systemie klasowo-lekcyjnym? Niestety, nie ma jednoznacznej odpowiedzi na to pytanie, gdyż nauczanie indywidualizujące stanowi zasadę nauczania, czyli normę takiego postępowania dydaktycznego, które w sposób szczególny pozwala realizować cele nauczania, i to na różne sposoby, w zależności od tego, jakich dotyczą obszarów procesu nauczania-uczenia się.

- **Czym są dostosowania wymagań edukacyjnych?**

Najkrócej rzec można, że będące w gestii nauczyciela dostosowanie wymagań edukacyjnych oznacza modyfikację procesu nauczania umożliwiającą uczniowi sprostanie wymaganiom poprzez zastosowanie następujących praktyk:

Dostosowanie treści nauczania do predyspozycji i zdolności uczniów. To działanie jest często problematyczne, gdyż nauczyciele nie zawsze wiedzą, na czym owo dostosowanie ma polegać. Część traktuje to jako „obniżenie wymagań”, co jest poważnym błędem. W szkole obowiązuje bowiem podstawa programowa kształcenia ogólnego, obejmująca zakres wiadomości i umiejętności realizowanych na każdym etapie edukacji, a to oznacza, że powyższe zalecenie

dostosowania nie może zmieniać treści nauczania, a jedynie określa obowiązek stosowania odpowiednich form i metod udzielanej uczniowi pomocy, co polega na różnicowaniu, czyli modyfikacji procesu edukacyjnego. Wszystko po to, by umożliwić uczniowi sprostanie wymaganiom podstawy programowej, wyrównać jego szanse edukacyjne i umożliwić osiągnięcie sukcesu na miarę indywidualnych możliwości rozwojowych i zdrowotnych. Nie oznacza pomijania haseł programowych, tylko ewentualne realizowanie ich na poziomie podstawowych kompetencji ucznia. Zatem nie może prowadzić do zejścia poniżej wymagań szczegółowych podstawy programowej, a zakres wiedzy i umiejętności powinien dać uczniowi szansę na sprostanie wymaganiom kolejnego etapu edukacyjnego. Program nauczania w zakresie obowiązkowych treści programowych należy modyfikować tylko na tyle, na ile jest to konieczne. Adaptacja podstawy programowej do możliwości ucznia może polegać na:

- dostosowaniu w minimalnym zakresie, bez obniżania wymagań – jest to szczególnie istotne na pierwszym etapie edukacyjnym, kiedy obniżenie wymagań może spowodować jeszcze głębsze opóźnienia w rozwoju ucznia, bowiem dostosowanie w minimalnym zakresie często sprowadza się do rozszerzenia treści programowych poprzez włączenie do podstaw programowych dodatkowych ćwiczeń korekcyjno-kompensacyjnych, logopedycznych, rewalidacyjnych itp.,
- dostosowaniu w znacznym zakresie – w sytuacji gdy stopień niepełnosprawności ucznia uniemożliwia realizowanie obowiązkowych treści programowych,
- dostosowaniu całkowitym, które polega na opracowaniu autorskiego programu nauczania, dostosowanego do możliwości konkretnego ucznia.

Dostosowanie warunków procesu edukacyjnego (zasady, metody, formy, stosowane środki dydaktyczne), m.in. poprzez:

- Prowadzenie lekcji na kilku poziomach nauczania. Nauczyciel organizuje na zajęciach pracę uczniów w grupach. W tym samym czasie uczniowie niepełnosprawni pracują niezależnie od innych grup we własnym tempie i na miarę swoich możliwości. Nauczyciel ustala skład grupy, przydziela im zadania i koordynuje pracę. Jest to dla prowadzącego trudna forma, gdyż nauczyciel nie jest w stanie przez cały czas panować nad przebiegiem pracy uczniów. Jego zadanie sprowadza się do roli doradcy. W zajęciach prowadzonych tą metodą trzeba się liczyć z prowadzeniem rozmów między członkami grupy oraz swobodniejszym zachowaniem uczniów. W zależności od tematu lekcji, rodzaju rozwiązywanych zadań i indywidualnych możliwości uczniów, grupy stworzone przez nauczyciela różnić się mogą liczebnością i składem:
 - Grupa o zróżnicowanych uzdolnieniach i wiadomościach. Pozwala to nauczycielowi na lepsze wykorzystanie możliwości poszczególnych uczniów, zwiększenie aktywności i motywacji do pracy, większe zaangażowanie ich w pracę. Walorem takiej pracy jest wykorzystanie możliwości

uczniów zdolniejszych do wyjaśniania niezrozumiałych zagadnień kolegom, którzy wymagają dodatkowych wyjaśnień. Na początku tak prowadzonych zajęć uczniowie słabi są bierni, często tylko przysłuchują się wypowiedziom swoich kolegów w zespole, stopniowo rozpoczynają własną aktywność i wykorzystują swój potencjał. Wszyscy uczniowie nabierają wiary we własne możliwości, często w ten sposób mogą uzupełnić brakujące wiadomości.

- Grupy z zespołami jednorodnymi, tzn. każdą grupę tworzą uczniowie o zbliżonym poziomie wiedzy i podobnych kompetencjach z danego przedmiotu. Dobrze jest też uwzględnić temperamenty dzieci, gdyż mogą one mieć wpływ na zaistnienie konkretnego dziecka w zespole jednorodnym. Taki dobór uczniów pozwala nauczycielowi na zróżnicowanie zadań stawianych przed poszczególnymi grupami, dobór stopnia trudności tych zadań, aby jak najlepiej były one dopasowane do możliwości uczniów wchodzących w skład danego zespołu. Jest to technika szczególnie użyteczna w przypadku lekcji o charakterze ćwiczeniowym oraz lekcji powtórzeniowych.
- Akceptowanie, że każdy uczeń pracuje w swoim własnym rytmie i na odpowiednim dla siebie poziomie. Określanie limitu czasu na daną pracę – raczej za dużego, żeby uczniowie mogli „pokonać zegar”. Stosowanie na lekcjach kart dydaktycznych, tzw. kart pracy, które umożliwiają każdemu uczniowi przerabianie kolejnych partii materiału w swoim własnym tempie. Stawianie poleceń typu: Spróbuj rozwiązać. Zrób, które możesz. Zrób, ile możesz. Rozwiąż, które chcesz. Napisz, ile zdążysz.
- Stosowanie metod uczenia się polisensorycznego, czyli wielozmysłowego (prezentacje multimedialne, programy komputerowe, modele, makiety, multimedialne gry dydaktyczne, łamigłówki, krzyżówki, domina itp.) oraz metod interaktywnych (burza mózgów, mapa mentalna, plakat – folder, portfolio, eksperyment/doświadczenie, instruktaż, praca konstrukcyjna itp.).
- Zlecanie uczniowi zadań lub ćwiczeń z wyraźną strukturą, mieszczących się w granicach jego możliwości. Pierwsza część powinna być łatwa lub na tyle mu znajoma, żeby już na wstępie doświadczył sukcesu.
- Formułowanie jasnych, konkretnych pytań lub naprowadzanie na właściwy trop, aby osiągnąć pożądaną poziom wykonania zadania. Dopilnowanie, by uczeń powtórzył instrukcję, aby mieć pewność, iż wie, co ma robić. W razie potrzeby instrukcje należy podzielić na części, by uczeń dał radę je zapamiętać.
- Podanie na kartkach dyspozycji, które pozwolą etap po etapie znaleźć odpowiednie rozwiązanie, np.: pytań naprowadzających, będących wskazówką, w jaki sposób wykonać daną formę ćwiczeniową.
- Wcześniejsze podanie szczegółowych zagadnień do tematu, z poleceniem zebrania materiałów dotyczących jednego wybranego zagadnienia.

- Przedstawianie wzoru wykonania zadania, np.: wzorów gotowych, ale na inny temat niż opracowany w klasie, tekstu rozwiązania na opracowany temat, ale z lukami do uzupełnienia, podanie na kartkach słowniczków tematycznych, wyjaśnień obcych wyrazów lub trudniejszych pojęć, których zastosowanie pomoże rozwiązać zadanie.
- Przy powtarzaniu przerobionego materiału i utrwalaniu wiedzy stosowanie autotestów typu: „dyktando twórcze” – gdzie uczniowie sami układają w małych grupach tekst do zapisania, a najlepszy tekst nauczyciel dyktuje wszystkim; „moja klasówka” – uczniowie konstruują po dwa–trzy pytania bądź zadania dla kolegi z ławki i sami oceniają ich wykonanie.
- Zadawanie pracy domowej w oparciu o:
 - dokładne wyjaśnienie tematu, treści i celu pracy domowej oraz ukazanie związku z zagadnieniami omawianymi na zajęciach,
 - różnicowanie prac domowych pod względem stopnia trudności, sposobu i formy wykonania,
 - przydzielenie uczniom zróżnicowanych zadań: obowiązkowych, dodatkowych dla chętnych oraz zadań proponowanych przez nich samych,
 - podanie instrukcji wykonawczej i techniki wykonania – udzielenie przez nauczyciela wskazówek rzeczowych i metodycznych, wskazanie środków potrzebnych do wykonania zadania domowego oraz sposobu samokontroli,
 - udzielenie odpowiedzi na pytania uczniów i dodatkowych wyjaśnień,
 - wdrażanie uczniów do zapisu zadań domowych poprzez systematyczną kontrolę nauczyciela,
 - sprawdzanie, poprawianie i ocenianie przez nauczyciela każdej pracy domowej.

WAŻNE!

Nauczyciele nie mogą oczekiwać od poradni, że w opiniach/orzeczeniach będą określone kryteria doboru treści realizowanych z uczniami oraz wskazane wszystkie formy i metody pracy z uczniami na lekcjach. To nauczyciele są specjalistami w zakresie nauczanych przedmiotów i wiedzą, że nie można zejść poniżej podstawy programowej, znają uniwersalne zasady dydaktyki i metodyki oraz psychologiczne uwarunkowania procesu nauczania i uczenia się.

Dostosowanie zewnętrznej organizacji nauczania (organizacja przestrzeni w klasie), m.in. poprzez:

- Przemyślane ustawienie ławek i krzeseł, umożliwiające różne formy aktywności uczniów niepełnosprawnych w czasie lekcji. Jeśli lekcja prowadzona jest głównie w formie frontальной, wskazane jest ustawienie wszystkich ławek w rzędach lub w formie stołu konferencyjnego. Jeśli przeważa praca w parach

lub małych grupach, warto ustawić ławki w formie litery „U”, oddzielnych stolików lub tzw. rybiej ości.

- Ustawienie na regałach pomocy dydaktycznych będących w codziennym użytku. W indywidualizacji pracy poprzez otwarte formy nauczania uczniowie mogą korzystać z wielu środków dydaktycznych bez konieczności posiadania po komplecie dla każdego ucznia.
- Zagospodarowanie ścian, drzwi, okien i parapetów na zamieszczanie informacji organizacyjnych, np.: podział uczniów na małe grupy, tygodniowy lub miesięczny plan pracy, instrukcja na temat odrabiania pracy domowej itp.

Dostosowanie warunków sprawdzania poziomu wiedzy i umiejętności (metody i formy sprawdzania, kryteria oceniania, dodatkowe urządzenia, pomoce), m.in. poprzez:

- Stosowanie wszelkich możliwych form kontroli wiedzy i umiejętności: wypowiedzi słowne i pisemne, rysunki, diagramy, układanki, krzyżówki, schematy, nagrania na dyktafon, prace wykonane z użyciem piktogramów, wyciągów ze stron internetowych, wydruków, kopii z wydawnictw i z prasy, przygotowanie prezentacji multimedialnej.
- Różnicowanie sprawdzianów, czyli takie ich przygotowanie, by zadania sprawdzały wiadomości konieczne i podstawowe, były ułożone w formie testów wyboru, testów wielokrotnego wyboru albo testów z lukami do uzupełnienia, by uczeń mógł opracować: jeden temat lub jedno zadanie spośród dwóch/trzech danych do wyboru, wypowiedź na jeden temat, ale z możliwością wyboru dowolnej formy tej wypowiedzi, jak również korzystać z notatek, podręcznika, kalkulatora itp.
- Podczas pisania pracy klasowej uczeń powinien otrzymać od nauczyciela potrzebne wsparcie, np. głośne odczytywanie treści zadań, zapisywanie poleceń i rozwiązań.
- Ważne jest również, aby struktura sprawdzianu i jego forma graficzna były podobne do tej, którą pisze cała klasa. Uczniowie w każdym wieku porównują się między sobą i zauważają różnice. Dlatego tak istotna jest delikatność ze strony nauczyciela. Uczeń powinien, bez względu na swoje możliwości, mieć poczucie, że jest traktowany tak samo jak każdy jego kolega w klasie.
- Ocenianie postępów ucznia z uwzględnieniem zasad oceniania uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych zawartych w statucie szkoły. Podstawą oceny powinien być wysiłek i wkład pracy dziecka, a nie tylko efekty jego pracy. Dlatego ocena powinna być:
 - pozytywna, doceniająca najmniejszy nawet wysiłek czy umiejętności dziecka,
 - rozstrzygana zawsze na korzyść ucznia w przypadku wahania nauczyciela, jaką ocenę wystawić – wyższą czy niższą,

- jasna i jawna – regularne rozmowy z uczniami na temat zasad oceniania i wystawionych już ocen, wnikliwa i analityczna dyskusja o uzyskiwanych stopniach, komentarz ustny lub pisemny do oceny,
- licząca się z oczekiwaniami i potrzebami uczniów – poznanie ich aspiracji sprzyja motywowaniu, stanowi też przyczynek do realizacji zasady podmiotowości ucznia.

Jeśli nauczyciel dostosowuje wymagania edukacyjne do indywidualnych potrzeb ucznia pod względem formy (tam gdzie to wystarcza) lub formy i treści (tam gdzie to konieczne), to winien oceniać ucznia zgodnie z tym, jak uczeń zasłużył według kryteriów ogólnodostępnych, uwzględniając jednak wkład pracy i wysiłek adekwatny do jego możliwości oraz faktyczny przyrost wiedzy i umiejętności ucznia. A to oznacza, że nie należy odwoływać się do kryterium, jakim jest „uczeń na tle klasy”. Chcąc pomóc dziecku, nauczyciel musi rozpocząć od oceny jego umiejętności na wejściu, poznać możliwości i trudności ucznia, wcześniejsze osiągnięcia, zainteresowania i uzdolnienia. Pozwoli to określić operacyjne cele kształcenia, dostosować treści nauczania z podstawy programowej i metody pracy z uczniem na lekcji oraz zróżnicować sposoby i kryteria kontroli jego wiedzy. Jest to trudne i wymaga sporego wysiłku, ale możliwe. Ważne jest, aby ocena pełniła przede wszystkim funkcję motywującą, a samo ocenianie służyło uczniowi i pozwalało korygować jego dotychczasowe postępowanie edukacyjne, uruchamiało jego motywację do uczenia się oraz samoocenę i miało jasno sformułowane kryteria.

Dlatego nie mniej ważne jest informowanie ucznia o samej sytuacji oceniania, czyli zapoznanie go z regułami: kiedy, co i jak będzie podlegało ocenie. Ważne jest też dbanie o to, by:

- oceniać ucznia za to, czego się nauczył, a nie za to, czego jeszcze nie umie,
- nie pominąć w ocenie żadnych dobrych stron aktywności ocenianego ucznia,
- ocena była adekwatna do możliwości ucznia, a nie wynikała z porównania go na tle klasy,
- ocena miała charakter wspierający, zawierała konkretne wskazówki – instrukcje dla dalszej pracy ucznia, a przede wszystkim miała charakter wychowawczy i rewalidacyjny.

Co może zrobić pedagog specjalny?

Przede wszystkim pedagog specjalny powinien trzymać się zakresu swoich podstawowych obowiązków, wśród których jest: „wspieranie nauczycieli w dostosowaniu sposobów i metod pracy do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia oraz jego możliwości psychofizycznych, w doborze

metod, form kształcenia i doborze środków dydaktycznych do potrzeb uczniów". To oznacza, że pedagog specjalny nie wyręcza nauczycieli w opracowaniu zakresu dostosowania wymagań edukacyjnych dla danego ucznia o specjalnych potrzebach edukacyjnych, lecz im pomaga, najlepiej korzystając z formy konsultacji i warsztatów szkoleniowych.

KROK 1. Pomoc w prawidłowej interpretacji danych postdiagnostycznych dotyczących ucznia. Doświadczenie wskazuje, że nauczyciele wciąż potrzebują wsparcia w prawidłowym rozumieniu terminologii stosowanej w opiniach i orzeczeniach, pochodzącej z nauk humanistycznych – pedagogiki, psychologii i logopedii oraz z określonej procedury diagnostycznej i stosowania specjalistycznych testów i narzędzi badawczych. Głównie chodzi o informacje wskazujące zarówno potencjał rozwojowy ucznia, na którym należy bazować, jak i trudności, zaburzenia czy dysfunkcje, które utrudniają mu uczenie się i nabywanie nowych umiejętności, czyli co uczeń jest w stanie zrobić, a czego nie jest w stanie wykonać i dlaczego.

Pedagog specjalny wspólnie z pedagogiem/psychologiem szkolnym winien wyjaśniać, co oznaczają takie zapisy i jak ich treść przekłada się na funkcjonowanie dziecka w roli ucznia. Oto kilka terminów, których znaczenie warto przybliżyć nauczycielom:

Odchylenia (opóźnienia rozwojowe) – to indywidualne opóźnienia rozwoju w stosunku do ustalonych norm, niebędące jednak zaburzeniami z uwagi na niewielkie nasilenie objawów, ograniczony zakres i czas trwania. Do odchyłeń rozwojowych należy m.in. poziom funkcjonowania intelektualnego (inteligencja) niższy niż przeciętny.

Dysfunkcja – to każde zaburzenie lub zakłócenie normalnego funkcjonowania narządu lub zachowania, np.: dysfunkcje CUN, wzroku, słuchu...

Deficyty rozwojowe – to „braki” w rozwoju somatycznym bądź określonych funkcji psychicznych, np.: pamięci, koordynacji wzrokowo-ruchowej, orientacji przestrzennej.

Zaburzenia rozwojowe – to głębsze przypadki odchyłeń od normy, poważne zniekształcenia funkcjonowania poznawczego, ruchowego, językowego, społecznego. Mogą być: globalne (gdy mamy do czynienia z opóźnieniem rozwoju we wszystkich aspektach) lub parcjalne – fragmentaryczne (gdy dotyczą nieco szerszego wycinka obserwowanego zachowania), trwałe, przejściowe, nabyte, wrodzone, organiczne lub funkcjonalne, czyli czynnościowe.

Zaburzenia percepcji wzrokowej – zaburzenie analizy i syntezy wzrokowej, zaburzenia postrzegania i różnicowania kształtów, rejestracji położenia

przestrzennego elementów. Dzieci z zaburzoną percepcją wzrokową mają trudności w rozpoznawaniu i nazywaniu przedmiotów na ilustracjach, w rozumieniu treści przedstawionych graficznie, opisują ilustracje w sposób ubogi, rozpoznają niewiele szczegółów, mają problemy z rysowaniem, odwzorowaniem kształtów z pamięci i według wzoru, wykonywane przez nie rysunki są ubogie i prymitywne. Dzieci mają trudności w przepisywaniu tekstu ze wzoru, w pisaniu z pamięci. Mylą litery podobne pod względem kształtu (l, ł, t; a, o; c, e), mają trudności w zapamiętywaniu kształtu liter, pomijają znaki diakrytyczne liter, odwracają kolejność liter w grupach wyrazowych (tar, rat, tra), litery są nierówne, wychodzą poza linię, tempo pisania jest wolne. Mają słabą pamięć wzrokową, co może powodować, iż dziecko w różny sposób pisze te same wyrazy w krótkich odstępach czasu. Takie dzieci wolno czytają, nie chcą czytać głośno, mają trudności w rozumieniu treści ze względu na zbyt silną koncentrację na technice czytania.

Zaburzenia percepcji słuchowej – określenie to oznacza słuchowe zaburzenia odbioru mowy. Nie jest to uwarunkowane niedosłuchem, ale zaburzeniami analizy i syntezy dźwięków mowy wynikającymi z nieprawidłowego funkcjonowania określonych okolic mózgu, głównie w lewej półkuli, gdzie zlokalizowany jest ośrodek korowy słuchowy. Dzieci często nie rozumieją skomplikowanych poleceń słownych, nie potrafią powtórzyć trudniejszych, dłuższych wyrazów i zdań. Trudniej uczą się na pamięć. Podczas pisania ze słuchu występują błędy spowodowane złym słyszeniem słów. Mamy do czynienia z opuszczaniem liter, zakończeń wyrazowych, zamianą głosek dźwięcznych na bezdźwięczne, kłopoty z prawidłowym zmiękczeniem głosek, z ustaleniem prawidłowego następstwa głosek w wyrazach, przestawianiem liter, sylab, problemami ze zróżnicowaniem głosek nosowych. Występują problemy w nauce języków obcych, w przyswojeniu tabliczki mnożenia, materiału z gramatyki.

Koordinacja wzrokowo-ruchowa – współdziałanie, zharmonizowanie funkcji wzrokowych i ruchowych – manipulacyjnych, współpraca oka i ręki. Dzięki kojarzeniu informacji wzrokowych, dotykowych i kinestetycznych (odczuwanie pozycji i ruchu bez udziału wzroku) można wykonywać precyzyjne ruchy rąk pod kontrolą wzroku, m.in. rysować i pisać. U podstaw koordynacji leży współpraca analizatora wzrokowego i kinestetyczno-ruchowego.

Obniżona sprawność manualna – to opóźnienie lub nieprawidłowy rozwój motoryki rąk, objawiające się opóźnieniem rozwoju opanowania ruchów specyficznych dla człowieka, niską sprawnością ruchową w formie małej precyzji drobnych ruchów. Cechuje ją nieumiejętność posługiwania się narzędziami, nawet nożyczkami, słaby poziom graficzny pisma, wolne tempo pisania, niestaranność zapisów lekcyjnych, nieprawidłowy uchwyt narzędzi pisarskich. Zeszyty takich uczniów są niestarannie prowadzone, mają pozginane rogi, luki w notatkach, mało czytelne pismo. Pismo jest „wryte” w zeszytce – wyrazy

można odczytać na kolejnych kartkach. Występuje zła koordynacja ruchów rąk, nadmierne napięcie mięśniowe.

Specyficzne trudności w uczeniu się – to specyficzne rozwojowe zaburzenia umiejętności szkolnych i zaburzenia w uczeniu się, które nie są spowodowane niskimi możliwościami intelektualnymi czy też słabym poziomem dydaktycznym szkoły lub czynnikami kulturowymi. Należy do nich dysleksja rozwojowa objawiająca się w formie dysleksji, dysortografii, dysgrafii lub dyskalkulii.

KROK 2. Pomoc w opracowaniu dostosowania wymagań edukacyjnych dla ucznia. Pedagog specjalny wspomaga nauczycieli w „przełożeniu” informacji postdiagnostycznych z opinii/orzeczeń PPP na konkretne działania/sposoby dostosowujące przebieg procesu nauczania do potrzeb ucznia.

Oto przykłady:

Uczeń ze sprawnością intelektualną niższą niż przeciętna

W opinii napisano, iż u Piotрка ujawniono obniżony ogólny poziom rozwoju umysłowego, w tym obniżenie poziomu percepcji i pamięci słuchowej, opóźnienie rozwoju mowy, a co za tym idzie – sfery słowno-pojęciowej, czego wynikiem są problemy z poprawnym wysławianiem się, formułowaniem myśli, uogólnień słownych, dokonywaniem samodzielnej interpretacji danych, porównywaniem zjawisk. Wykazano, że trudności edukacyjne mają charakter uogólniony i dotyczą wszystkich nauczanych przedmiotów.

Dostosowanie wymagań edukacyjnych do potrzeb i możliwości psychofizycznych Piotрка może obejmować następujące działania:

- Posadzenie chłopca z uczniem przeciętnym (uczeń słaby ma więcej odwagi o coś zapytać lub poprosić o pomoc, bez obawy przed ośmieszeniem, takiego kolegę, niż gdyby miał zapytać o to ucznia zdolnego).
- Podawanie poleceń w prostej formie.
- Odpytywanie po uprzedzeniu, kiedy i z czego dokładnie uczeń będzie pytany. Podczas odpytywania na ocenę zadawanie krótkich, konkretnych pytań, czyli unikanie pytań przekrojowych, problemowych, wymagających dużo samodzielności w myśleniu i wyciągania wniosków, pozostawianie większej ilości czasu do namysłu, zastanowienia się, przypomnienia, ukierunkowanie drobną podpowiedzią.
- Unikanie trudnych czy bardziej abstrakcyjnych pojęć, a jeśli nie da się tego uniknąć, to korzystanie z zasady poglądowości, posiłkowanie się obrazem, dźwiękiem, pokazem, konkretem, przykładem z życia codziennego.
- Częste podchodzenie do ucznia w trakcie samodzielnej pracy w celu udzielenia mu dodatkowej pomocy, wyjaśnień.

- Zezwalanie na dokończenie w domu niektórych prac wykonywanych na lekcjach.
- Dzielenie wiadomości z podręcznika, czyli materiału do opanowania, na mniejsze części.
- Różnicowanie zadawanych prac domowych pod względem trudności i ilości (tylko tyle, ile jest w stanie wykonać samodzielnie).
- Różnicowanie sprawdzianów i kartkówek tak, by zadania sprawdzały wiadomości konieczne, podstawowe – unikanie zadań problemowych wymagających dużej plastyczności myślenia.
- W ocenianiu zwracanie większej uwagi na wysiłek ucznia włożony w wykonanie zadania, niż jego ostateczny efekt.

Uczeń słabowidzący

W orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego napisano, iż aktualny poziom funkcjonowania umysłowego Tomka jest powyżej przeciętnej. Rozwój intelektualny przebiega równomiernie. Uczeń posiada bogaty zasób słownictwa, dobrze definiuje pojęcia oraz rozumie rozmaite normy i zachowania społeczne. Relatywnie obniżona jest u niego spostrzegawczość wzrokowa oraz dostrzeganie zależności przyczynowo-skutkowych na materiale obrazowym, zdolność odróżniania szczegółów istotnych od nieistotnych. Dobrze rozwinięta jest pamięć bezpośrednia słuchowa oraz pamięć trwała. Poprawne jest tempo uczenia się wzrokowo-ruchowego oraz zdolność dokonywania operacji na materiale liczbowym. Obniżona jest natomiast koordynacja wzrokowo-ruchowa i zdolność przechowywania w pamięci oraz odtwarzania po pewnym czasie wzrokowo spostrzeganego wzoru. Tempo głośnego czytania zwolnione. Technika czytania obniżona, brak płynności czytania, czasem występuje sylabizowanie wyrazów i zniekształcanie struktury fonemowej. Rozumienie przeczytanego tekstu prawidłowe, lecz wymaga dodatkowych pytań dla wyczerpania tematu. W trakcie pisania ze słuchu i przepisywania występują błędy ortograficzne, mylenie liter zbliżonych kształtem, nieprawidłowy zapis głosek nosowych, zdarza się gubienie liter i znaków interpunkcyjnych. Grafika pisma obniżona.

Dostosowanie wymagań edukacyjnych do potrzeb i możliwości psychofizycznych Tomka może obejmować:

- Posadzenie go w pierwszej ławce, w pobliżu nauczyciela, co ułatwi nauczycielowi stałą kontrolę jego pracy i umożliwi szybkie udzielenie pomocy.
- Umożliwienie przyjmowania dowolnej pozycji przy czytaniu i pisaniu oraz korzystania na lekcjach z lupy i dużych zeszytów (format A4), pisania drukowanymi literami.

- Zapewnienie możliwości nagrywania na taśmę magnetofonową dłuższych tekstów z podręczników, by mógł uczyć się, przesłuchując je; korzystania z lektur nagranych na kasecie fonicznej.
- Kserowanie w powiększeniu istotnych treści z podręcznika lub ćwiczeń; głośne odczytywanie (przez nauczyciela lub innego ucznia) wszystkich zdań i zadań pisanych na tablicy, ograniczenie notatek dokonywanych w czasie lekcji do niezbędnych, syntetycznych zapisów.
- Umożliwienie kontroli opanowanych wiadomości i umiejętności poprzez odpytywanie ustne.
- Przygotowywanie testów kontrolnych ze znacznie większą czcionką, a podczas kartkówek i sprawdzianów podawanie ustnych poleceń, stosowanie dyktand z lukami wyrazowymi, stosowanie kolorów w zapisie wzorów, symboli, dat.
- Wydłużanie czasu przeznaczanego na pracę z tekstem czy wykonanie zadań pisemnych, zapisywanie na lekcjach matematyki, fizyki, chemii dłuższych, skomplikowanych działań czytelnie na oddzielnej kartce, a nie na tablicy jak dla pozostałych uczniów.
- Stosowanie na geografii i historii map plastycznych (wypukłe).
- Bezwzględne unikanie na lekcjach WF skoków, zwisów odwrotnych, przewrotów, stania na rękach (można przeprowadzić ćwiczenia z przyborami, lekkimi piłkami).
- Baczne obserwowanie, po jakim czasie działań z udziałem wzroku występują u Tomka pierwsze symptomy zmęczenia, zwracanie uwagi na higienę wzroku ucznia. Praca wymagająca użycia wzroku nie powinna trwać dłużej niż 10–15 minut, a następnie powinna być zmieniana na zajęcia niewymagające koncentracji wzrokowej.

Uczeń słabosłyszący

W orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego napisano, iż Teresa ma obustronny niedosłuch odbiorczy średniego stopnia. Obecnie jej ogólne funkcjonowanie umysłowe kształtuje się na poziomie przeciętnym, jednak rozwój poszczególnych sprawności intelektualnych przebiega nieharmonijnie. Najwięcej trudności sprawiają uczennicy umiejętności tworzenia pojęć na materiale słownym, abstrahowanie i uogólnianie. Kłopoty pojawiają się również w sytuacjach wymagających sprawnej percepcji wzrokowej i koordynacji wzrokowo-ruchowej. Istniejąca wada słuchu powoduje też słabszy poziom bezpośredniej pamięci słuchowej i mniejszy zasób słownictwa, jak również utrudnia sprawne nabywanie nowych wiadomości i umiejętności drogą słuchową.

Dostosowanie wymagań edukacyjnych do potrzeb i możliwości psychofizycznych Teresy może obejmować:

- Stworzenie podczas lekcji optymalnych warunków do odbioru mowy, zapewnienie dobrego oświetlenia klasy oraz miejsca w pierwszej ławce w rzędzie od okna. Będąc blisko nauczyciela (0,5–1,5 m), którego twarz jest dobrze oświetlona, uczennica może słuchać jego wypowiedzi i jednocześnie odczytywać mowę z ust. Należy też umożliwić jej odwracanie się w kierunku innych kolegów odpowiadających na lekcji, co ułatwi lepsze zrozumienie ich wypowiedzi, oraz zadbać o spokój i ciszę w klasie m.in. poprzez eliminowanie zbędnego hałasu (zamykanie okna przy ruchliwej ulicy, unikanie szeleszczenia kartkami papieru, szurania krzesłami).
- Posadzenie w ławce ze zdolnym i zrównoważonym emocjonalnie rówieśnikiem, który chętnie dodatkowo będzie jej pomagał, np. szybciej otworzy książkę, wskaże ćwiczenie, pozwoli przepisać notatkę z zeszytu itp.
- Stałe upewnianie się, czy polecenia kierowane do całej klasy są właściwie rozumiane przez Teresę. W przypadku trudności zapewnienie dodatkowych wyjaśnień, np. sformułowanych inaczej, przy użyciu prostego, znanego uczennicy słownictwa. Można też wskazać, jak to polecenie wykonuje jej koleżanka siedząca obok.
- Stosowanie jak najczęściej pomocy wizualnych i tablicy, m.in. zapisanie nowego tematu, nowych i ważniejszych słów związanych z tematem, dat na lekcji historii.
- Aktywizowanie do rozmowy i odpowiedzi na ocenę poprzez zadawanie prostych pytań, podtrzymywanie udzielanych odpowiedzi przez dopowiadanie pojedynczych słów, umowne gesty, jak również mimiką.
- Zwiększanie czasu na zadania oparte na czytaniu, ułatwianie zrozumienia treści z podręcznika czy lektury poprzez wcześniejsze podanie pytań pomocniczych lub zdań niedokończonych, na które uczennica ma przygotować odpowiedzi.
- Przy ocenie prac pisemnych nieuwzględnianie błędów wynikających z niedosłuchu, one nie powinny obniżyć ogólnej oceny pracy. Błędy w pisowni należy oceniać opisowo, udzielając wskazówek do sposobu ich poprawienia.
- Przy ocenie osiągnięć Teresy docenianie jej aktywności i wkładu pracy, a także stosunku do obowiązków szkolnych (systematyczność, obowiązkowość, dokładność).
- W razie trudności ze zrozumieniem treści należy zadania (matematyka, fizyka) przedstawiać w postaci schematu.
- Nie polegać na pamięci uczennicy, za każdym razem przypominać podstawowe wiadomości, indywidualnie objaśnić zakres materiału do nauczenia się na klasówkę.

- Dyktanda przeprowadzać indywidualnie, aby znacznie zwolnić tempo dyktowania; tak dobierać treść dyktand, aby używane w nich słownictwo było znane dziewczynce.

Powyższe propozycje nie wyczerpują katalogu takich dostosowań, bo ten jest nieograniczony, o czym świadczą m.in. przykłady dostosowań publikowane w literaturze pedagogicznej czy krążące w sieci. Korzystanie z nich wymaga jednak dużej rozwagi i na to właśnie winien pedagog zwracać nauczycielom szczególną uwagę.

Po pierwsze, są to tylko propozycje różnych możliwości dostosowań dla poszczególnych kategorii uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Aby spośród nich wybrać te najbardziej odpowiednie dla danego ucznia, trzeba go bardzo dobrze znać w kontekście jego indywidualnych potrzeb i możliwości we wszystkich sferach rozwoju.

Po drugie, warto być też świadomym, że nie chodzi tu o ilość dostosowań opracowanych przez nauczyciela. Co z tego, że nauczyciel opracuje dla Adasia z Vb osiem czy dwanaście dostosowań, skoro – mając pod opieką kilku/kilkunastu innych Adasiów w różnych klasach – nie pamięta, co wobec którego winien realizować. Uczciwiej jest przyjąć, że w danym semestrze realizowane będą tylko dwa sposoby dostosowania wymagań edukacyjnych, odpowiednie dla każdego z Adasiów, i rzeczywiście tego przestrzegać podczas pracy z nimi.

KROK 3. Pomoc w modyfikacji realizowanych dostosowań. Prawo oświatowe nie reguluje kwestii, na jaki okres nauczyciel ma opracować dostosowanie wymagań edukacyjnych dla danego ucznia. Czy można zatem sporządzić wykaz takich dostosowań dla Adasia z Vb realizowanych aż do ukończenia przez niego szkoły podstawowej? Teoretycznie można. W praktyce będzie to jednak pedagogiczny bubel. Przecież Adaś ma teraz lat 11, a w klasie VIII będzie czternastolatkiem, więc jego obecne indywidualne potrzeby i możliwości rozwojowe oraz edukacyjne nijak się mają do tych, jakie będzie prezentował za trzy lata. Warto mieć to na uwadze i przynajmniej raz w roku szkolnym dokonać analizy realizowanych dostosowań, aby tam, gdzie jest to konieczne, zmodyfikować je odpowiednio dla danego ucznia.

KROK 4. Promowanie wśród nauczycieli zasad ortodydaktyki. Występowanie różnic indywidualnych między poszczególnymi uczniami jest zjawiskiem pedagogicznie normalnym. Dlatego od szkoły wymaga się, by każdy uczeń był traktowany indywidualnie, z uwzględnieniem jego zasobów i potrzeb, które w efekcie różnicują uczniów. Indywidualizacja pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych jest więc sposobem takiego organizowania nauczania, w którym uwzględnia się właśnie występowanie tych różnic, co winno być normalną, powszechną praktyką szkoły. W codziennej pracy

edukacyjno-wychowawczej należy świadomie przejść z zasady „każdemu uczniowi to samo” na zasadę „każdemu uczniowi to, co dla niego właściwe”. Wówczas dopiero można powiedzieć, że nauczyciel rzeczywiście realizuje uniwersalne zasady ortodydaktyki, takie jak:

- **Zasada indywidualizacji**, czyli dostosowanie zadań do potrzeb, możliwości i tempa pracy ucznia niepełnosprawnego.
- **Zasada pogłębłości** – wykorzystanie wszechstronnego, polisensorycznego poznawania otaczającej rzeczywistości dzięki stosowaniu nowoczesnych, aktywizujących metod pracy oraz środków dydaktycznych.
- **Zasada stopniowania trudności**, dzięki której uczeń wzmacnia wiarę w swoje możliwości, mobilizuje się do przewyższania niepowodzeń, osiąga sukces na miarę swoich aktualnych możliwości, co sprzyja własnemu rozwojowi i doskonaleniu.
- **Zasada systematyczności** – oznacza pracę zgodnie z racjonalnie opracowanym planem i systematyczne postępowanie zgodnie z nim.
- **Zasada trwałości wiedzy**, czyli wielokrotnego powtarzania nabytej wiedzy i umiejętności.
- **Zasada współpracy z rodzicami ucznia**, którzy odpowiednio instruowani i motywowani przez nauczyciela powinni aktywnie uczestniczyć w procesie rewalidacji własnego dziecka.
- **Zasada życzliwej pomocy** – nauczyciel pomaga przewyżżyć uczniowi niepełnosprawnemu niewiarę we własne siły i możliwości oraz lęk przed kompromitacją i niewłaściwą oceną, a także pomaga pokonać trudy w procesie uczenia się.
- **Zasada kształtowania pozytywnej atmosfery pracy** – dbałość o dobre nastawienie ucznia do pracy, co wzmacnia jego ogólną motywację i wpływa zasadniczo na wzrost efektywności i wydajności pracy.
- **Zasada aktywizacji** – pobudzanie ucznia i ułatwianie mu nawiązywania właściwych stosunków interpersonalnych w środowisku szkolnym, w sytuacjach zadaniowych i towarzyskich.

WAŻNE!

Pedagog specjalny wraz z pedagogiem i psychologiem szkolnym winien dbać o to, by indywidualizacja, w tym dostosowanie wymagań edukacyjnych, opierała się na działaniu, które jest zróżnicowane na podstawie rzetelnej, kompleksowej znajomości sytuacji zdrowotnej, rozwojowej i edukacyjnej ucznia o specjalnych potrzebach edukacyjnych.

Literatura polecana:

1. Naprawa R., Tanajewska A., Mach C., Szczepańska K., *Dostosowanie wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb rozwojowych i możliwości psychofizycznych uczniów realizowanych w ramach prowadzonych zajęć edukacyjnych z podziałem na poszczególne edukacje oraz na zajęciach specjalistycznych. I etap edukacyjny*, Wydawnictwo HARMONIA, Gdańsk 2018.
2. Rafał-Łuniewska J., *Dostosowanie wymagań edukacyjnych wobec uczniów ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2021.
3. Słupek K., *Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna, dostosowanie wymagań*, Wydawnictwo HARMONIA, Gdańsk 2018.

Opracowała: **Małgorzata Łoskot**